

Библейски сюжет от Огражден планина

Вангел Василев

„И създаде Господ Бог човека от земна пръст...“ (Битие 2:7)

„Нека дадат на твоя раб пръст...“ (4 Царства 5:17)

Има истории, които дълго живеят незабелязано в родовата памет. Предават се от баща на син и сякаш принадлежат само на едно село, на една планина, на един отминал свят. Но понякога, след много години, в такава история внезапно проблясва нещо познато - образ от древен мит, сцена от книга или герой от филм. Тогава разбираш, че онова, което си смятал за малък местен разказ, може би има връзка с една много по-стара и по-голяма човешка история.

Такава е и случката, която знам от баща ми Христо.

Земята, взета „на душа“

Тя станала след 1912 година, когато турците се оттеглили от Пиринска Македония. Село Игралище купило земя от стария ѝ собственик - турския бей, който се готвел да замине за Турция.

Да, ама същото землище, разположено между селата Игралище и Кръстилци, се харесало и на кръстилчани. Те също предявили претенции към част от него.

Започнали разговори и преговори. Врътка-сучка, никой не отстъпва. И двете села твърдели, че земята им принадлежи, а документ не можел да покаже никой. Такива били времената. Земята се помнела по синори, по дървета и камъни, по думите на старите хора, но когато две памети се сблъскат, всяка от тях вярва, че пази истината и остава дума срещу дума.

Тогава някой предложил земята да бъде дадена на онова село, което е готово да я вземе „на душа“.

Така се казвало тогава:

- Вземаме я на душа.

Това не било обикновено обещание. Човекът залагал не само доброто си име, но и собствената си душа и живот. Заставал пред Бога и заявявал, че казва истината, готов да понесе цената, ако лъже.

Попитали игралищенци:

- Вземате ли земята на душа?

Те се спогледали и се зачудили. Но докато още се маели, един от първите хора на Кръстилци пристъпил напред и казал:

- Ние я вземаме на душа. Аз гарантирам, че тук, където сега стоя, стоя върху наша земя!

Думите били ясни. Човекът стоял на спорното място и твърдял, че под краката му е земя на неговото село. С това спорът приключил. Село Кръстилци получило земята.

Случката имала продължение и тъкмо то се запомнило.

Хитър човек бил този кръстилчанин. Преди да тръгне към спорното място, взел шепа пръст от землището на родното си село и я сложил в опинците си. Така, когато заявил, че стои върху своя земя, той изрекъл една буквална истина. В онзи миг действително стоял върху пръст, донесена от Кръстилци.

Кръстилчани се върнали като победители и тогава техният човек разкрил какво е направил. После извадил пръстта от опинците си, смесил я със сол и я подал на овцете. Знае се, че добичетата обичат солта.

Овцете подушили сместа, извърнали глави и не яли.

Подал я след това на шилетата, но и те се отвърнали.

Само най-малките - агънцата от последната родитба- хапнали от нея.

Тогава човекът рекъл:

- Нашето поколение ще изкара добре. Добре ще бъде и следващото. Но след него ни чакат изпитания.

В думите му стадото изведнъж се превърнало в календар. Овцете били сегашното поколение, шилетата – следващото, а агънцата-онези, които щели да дойдат по-късно и да понесат последиците от една чужда постъпка.

Според разказа, не минали много години и в Кръстилци започнал мор по хората. Млади мъже и жени умирали, други се женели, но рожби нямали, а родяло ли се дете, случвало се да умре още малко. Стигнало се дотам, че хората започнали да мислят за изселване. Голяма част от кръстилчани се преселили в село Палат, сякаш бягали от съдбата. Палат се намира само на около пет километра по въздушна линия от Кръстилци, достатъчно близо, за да не напуснат родния край, и може би достатъчно далеч, за да се надяват, че ще оставят прокобата зад себе си.

Щитът върху троянската земя

Според едно широко разпространено предание от троянския цикъл, когато гръцката флота достигнала бреговете на Троя, воините не бързали да слизат от корабите. Пред тях стояли въоръжените троянци, готови да отблъснат всеки враг. Но имало и нещо по-страшно от копията и мечовете им. Било пророкувано, че първият ахеец, който стъпи на троянската земя, ще бъде и първият, който ще загине.

Сред гърците Ахил бил най-силният, най-бързият и най-нетърпеливият за бой. От него сякаш се очаквало пръв да скочи на брега. Според една от версиите, неговата майка Тетида го предупредила да не слиза пръв - дори героичната храброст спира, когато знае, че неизбежната смърт е цената на първата крачка.

Корабите стигнали Троя, ахейците били готови, противникът чакал, но никой не искал да бъде първият.

Тогава Одисей намерил пролука в пророчеството.

Хвърлил щита си върху брега и скочил върху него. Така той пръв напуснал кораба, но ако следваме буквата на пророчеството, не стъпил върху троянската земя.

След него скочил Протезилай. Той стъпил направо на брега, хвърлил се в сражението, убил няколко троянци и паднал убит от ръката на Хектор. Пророчеството се изпълнило. Одисей го бил надхитрил, но не го бил отменил. Някой все пак трябвало да плати.

Омир не разказва за щита. В „Илиада“ той казва само, че Протезилай бил първият ахеец, скочил от кораба, и първият загинал. Но добавя два малки детайла-в родната му Филака останали оплакващата го съпруга Лаодамия и неговият недостроен дом. Така след хитростта на Одисей следва друга, по-мрачна история. Той спасява себе си, но цената плаща Протезилай. Протезилай губи живота си, Лаодамия съпруга си, а недостроената къща никога няма да се превърне в дом. Хитростта не премахва цената. Тя само променя платеща.

Щит, опинци и лъжа

И сега да се върнем в Огражден планина. Сходството с огражденската случка е поразително. Одисей има щит, селянинът от Кръстилци-опинци, пълни с пръст. И двамата поставят нещо между краката си и земята. И двамата създават малко подвижно пространство, което носят със себе си. Щитът става къс гръцка територия върху троянския бряг, пръстта в опинците става къс земя от Кръстилци върху спорното землище.

И двамата изпълняват буквата, като нарушават смисъла.

Но между тях има и една важна разлика. Одисей се опитва да надхитри пророчеството. Огражденският хитрец се опитва да надхитри клетвата. Единият търси пролука в думите на съдбата, другият - в думите, изречени пред Бога. Той действително стои върху своя пръст в опинците си, но така кара останалите да повярват, че това се отнася за цялото землище. Казаното е буквално вярно, а внушеното е невярно. Пред човешкия съд хитрецът може да се защити:

- Аз не излъгах. Наистина стоях върху наша земя.

Но пред съвестта въпросът не е само какво си казал, а какво си поискал другите да повярват и приемат.

Щитът и опинците ни карат да видим земята не като безучастен фон, а като страна в събитието. Върху нея се сбъдва пророчеството, за нея се полага клетвата и чрез нея човекът се опитва да определи към кого принадлежи.

Пръстта на Нееман

Но в древните разкази има и човек, който не поставя пръст под краката си, за да избегне истината. Той отнася пръст със себе си, за да остане верен на една новооткрита истина.

В Пета глава на Четвърта книга Царства се появява Нееман, военачалник на сирийския цар, който е голям и почитан човек, отличен войник, но болен от проказа. Той е чужденец и представител на народ, който често воюва с Израил. И все пак пътят към изцелението му е показан от пленено израилско момиче, слугиня на неговата жена, което му казва да иде при израилския пророк Елисей, той би го изцелил от проказата му.

Нееман пристига с коне и колесници в двора на израилския цар, със сребро, злато и скъпи одежди. Очаква пророк Елисей да излезе, да извърши тържествен обред и с видимо чудо да изцели човек с неговия ранг. Вместо това, получава проста заповед от Елисей, иди и се потопи седем пъти в река Йордан и ще се обнови плътта ти и ще се очистиш.

Военачалникът се разгневява, родните сирийски реки му изглеждат по-добри от водите на Израил и сега излиза, че е бил път напразно. Но слугите му го убеждават да извърши простото действие. Той се потапя в Йордан и оздравява, тялото му се обновява *„като тялото на малко дете“*.

След изцелението Нееман се връща при Елисей и признава: *„Ето, познах, че по цяла земя няма Бог, освен у Израиля.“* Предлага даровете си, но пророкът отказва да ги приеме. Благодатта не е услуга, която може да бъде платена и с това да се приключи.

И тогава Нееман, пристигнал с богатства за отплата, поисква най-обикновеното нещо - пръст, колкото могат да носят две мъски (мулета), защото занапред няма да принася жертви на други богове, а само на Господа Израилев. Нееман възнамерява да разстеле израилската пръст в Сирия и върху нея да издигне олтар. В молбата му вероятно още живее древната представа, че божеството е особено свързано със земята на своя народ.

И така, Нееман пристига с предмети, които хората смятат за ценни, а си тръгва с онова, което никой не цени-два товара земя. В началото носи съкровище и презира водата, накрая оставя съкровището и отнася пръстта.

Одисей, „Одисей“ от Огражден и Нееман

Тук идва съпоставката. Класическият Одисей не иска да стъпи върху троянската земя. Нашият „Одисей“ от Огражден иска да изглежда, че стои върху своя земя. Нееман иска да продължи да стои върху земята, където е срещнал Бога. При Одисей земята е опасност, при кръстилчанина е собственост, а при Нееман - светиня. Щитът разделя, опинците подменят, а пръстта на Нееман свързва.

Има и още една важна разлика. Нееман не скрива пръстта. Той я иска открито и с позволение. Огражденският човек скрива своята пръст, за да придобие спорната земя, Нееман иска чужда пръст, без да я присвоява, за да помни, че самият той вече принадлежи на Бога, Когото е познал там. Пръстта на Нееман ще е основа за олтар. Пръстта в опинците на селянина е за подмяна на истината.

Но в същата библийска глава има и продължение. След като Елисей отказва даровете, неговият слуга Гиезий се затичва след Нееман. Той се заклева с думите *„Жив Господ!“*, но веднага след това изрича лъжа, уж по поръчение на пророка Елисей иска сребро и две премени дрехи за новодошли двама

пророчески ученици. Нееман му дава повече, отколкото е поискал. Гиезий скрива придобитото в дома си и отново лъже Елисей, че никъде не е ходил. Тогава пророкът произнася присъдата заради лъжата: *„Неемановата проказа ще се залепи за теб и за рода ти до века. И Гиезий си тръгна от него прокажен, бял като сняг“* (4 Царства 5:17).

Тъкмо тук библиейският разказ има прилика както с преданието от Кръстилци, така и със съдбата на гръцкия воин, който стъпва пръв на троянска земя. И в двата случая Божието име е въввлечено в измамата. Придобитото се укрива, като користта се прикрива зад формално правдоподобни думи, а последствията според разказа не остават само върху измамника, а преминават и към неговите наследници.

Това не доказва, че огражденското предание произлиза от историята на Нееман и Гиезий, нито че нещастията в селото са били свръхестествено наказание. Но приликата е поразителна. Човекът от Кръстилци носи предмета на Нееман, мисли с хитростта на Одисей и според народната памет понася нравствената съдба на Гиезий.

Човекът от пръст

Опинците с пръстта ни припомнят и други библиейски образи. Пред горящата къпина Бог казва на Моисей: *„Събуй обувката от нозете си, защото мястото, на което стоиш, е земя света.“* Същите думи чува и Иисус Навин край Иерихон: *„Събуй обувката от нозете си, понеже мястото, на което стоиш, е свето“*.

В библиейските случки човекът премахва онова, което го отделя от земята. Той не преобразува мястото според нуждата си, а приема неговата святост.

Получават се четири различни жеста пред земята. Моисей събува обувките си, защото приема мястото като свято. Одисей поставя щит, защото отказва да попадне под смъртната присъда на мястото. Огражденецът поставя пръст в опинците, за да подмени самоличността на мястото. Нееман отнася пръстта, защото иска паметта за свещената среща да го придружи и в собствената му страна.

Но връзката между човека и земята започва още по-рано - със самото сътворение. В Битие е казано: *„И създаде Господ Бог човека от земна пръст и вдъхна в лицето му дихание за живот; и стана човекът жива душа“*. Човекът не само стои върху земята. Той носи земята в себе си. Той е пръст, получила дихание.

След грехопадението тази връзка се превръща и в присъда: *„Пръст си и в пръст ще се върнеш.“* Земята е начало, храна, труд и гроб. А в историята на Каин тя става и свидетел, приема кръвта на Авел и нейният глас стига до Бога. Каин може да скрие престъплението от човешки очи, но не и от земята, която е отворила устата си да приеме братовата кръв.

Тъкмо тук старият израз „взимаме я на душа“ придобива особена сила. Човекът е земна пръст, оживена от Божието дихание, а при клетвата поставя в залог самата тази жива душа. Огражденският хитрец се

опитва да манипулира едната съставка, пръстта под краката си, но залогът остава другата- душата, която знае с какво намерение са изречени думите.

Поразително е и друго. В Битие животните също произлизат от земята: „*Да произведе земята одушевени животни според видовете им*“ (Битие 1:24) и „*Господ Бог направи да произлязат от земята [или извая от пръст] всички полски животни и всички небесни птици*“ (Битие 2:19).

В огражденския разказ именно животните първи отказват да приемат сместа от пръст и сол. Овцете и шилетата не могат да произнесат присъда, но поведението им е разчетено от човека като знамение. Сякаш създанията на земята разпознават пръстта, превърната в оръдие на лъжата, преди хората да осъзнаят цената на стореното.

Земята сама по себе си не лъже. Човекът е този, който я превръща или в олтар, или в алиби, или в щит срещу съдбата.

Щитът може да спаси първата крачка, опинците могат да спечелят един спор, а два товара пръст могат да се превърнат в олтар. Но пред Бога човекът не стои нито върху щита, нито върху скрития пласт земя в опинците си. Сам е и трябва да отговаря за истинността на онова, в което е поискал да повярват другите и за цената, която е бил готов да прехвърли върху тях.

Как пътуват сюжетите

Накрая, да се запитаме как този човек от Кръстилци, от този затънт край на България, преди повече от сто години, когато в тези села единици са можели да четат, е замислил своята хитроумна постъпка.

Има няколко възможни отговора на този въпрос.

Може би човекът от Кръстилци сам е измислил своята „печеливша“ тактика.

Или двата товара с пръст на Нееман от Стария завет са му послужили за първообраз, но без съмнение тогава кръстилчинът е проявил голямо въображение.

Примерът на Омировия Одисей с щита е по-близо като модел за подражание до пръстта в опинците на Огражденския „Одисей“, но си остава въпросът как Омир или Нееман са стигнали до Огражден планина.

Възможно и друго -да е стигнал не Омир или Нееман, а странстващият сюжет. За да пътува една история, не са нужни книги. Достатъчно е да бъде разказана. После друг човек я разказва отново, премества я в своето село, дава на героя местно име или изобщо забравя името му. След няколко поколения никой не знае откъде е дошла, защото тя вече е станала част от паметта на мястото. А може би различни хора, без да знаят един за друг, са открили една и съща пролука между думата и смисъла. Човешката хитрост също има свои вечни сюжети.

А възможно ли е самият Омир да е познавал библейските предания? Омировите поеми обикновено се отнасят към VIII век преди Христа. Историята на Нееман е поставена в по-ранната епоха на Елисей, но Книгата Царства е събирана и редактирана в окончателния си вид значително по-късно. Гръцкият превод

на еврейските свещени книги, Септуагинтата започва едва през III век преди Христа. Така че, ако си представяме четене на Библията в познатия ни днешен вид, отговорът трябва да бъде по-скоро отрицателен.

Но гръцкият и библейският свят не са били две херметично затворени вселени. Имало е граници, но е имало и контакти между тях. Между Егейско море и Леванта са пътували финикийски търговци, занаятчии, моряци, гадатели, азбуки и разкази. Ранната гръцка поезия носи множество следи от срещата с Мала Азия, Сирия и Месопотамия. Затова е напълно възможно гърци и израилтяни да са наследили сродни образи от общото въображение на Източното Средиземноморие, без единият автор непременно да е чел другия.

Може би правилният въпрос не е дали Омир е чел Библията, а дали Омир и библейските разказвачи са пили от един и същи извор.

А може би образът е още по-дълбок и не се нуждае от единствен исторически източник. Навсякъде по света човекът стъпва върху земя, полага клетви, очертава граници и се бои от Бога.

Бележки: 1. За читателя, който не познава овчарската реч, агнето е най-малкото животно, което още суче, шилето е вече отбито, но все още не е възрастна овца, а овцата е зрялото женско животно, което може да има свои агнета.

2. Разположение на селата Игналище, Кръстилци и Палат в Огражден планина.